

Маковський Артем Олегович,

ад'юнкта відділення докторантури та ад'юнктури

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

ORCID ID: 0000-0003-2903-3351

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИКОРДОННИКІВ

REGARDING THE URGENCY OF MILITARY CHAPLAINS INVOLVING ISSUE OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR BORDER GUARDS

У статті актуалізується питання залучення військових капеланів до процесу психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, розглянуто погляди науковців-психологів щодо актуальності застосування потенціалу релігійної віри в контексті збереження психічного здоров'я особистості. Висвітлено результати емпіричного дослідження, що було проведено серед персоналу Державної прикордонної служби України. Дослідження питання душпастирської діяльності військових капеланів як засобу психологічного супроводу прикордонників зумовлено факторами інституалізації військового капеланства в Державній прикордонній службі України, а також результатами психологічних досліджень як українських, так і закордонних вчених.

Загалом було опитано 331 респондент (мешканці всіх регіонів нашої країни, за винятком тимчасово окупованих територій). За віковим цензом більшість опитаних прикордонників – це особи віком від 16 до 30 років (210 осіб, що становить 63%). Серед опитаних 102 прикордонники є учасниками бойових дій (31%). До категорії віруючих себе віднесло 271 респондент (82%, релігійна приналежність більшості опитаних – Православ'я). Установлено, що релігійність переважно є декларативною та не підкріплюється участю в релігійних обрядах, відвідуванням культових споруд, читанням релігійної літератури, активною участю в житті релігійної громади, з якою віруючий себе ідентифікує.

Окреслено необхідність залучення до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників військових капеланів і доцільність розробки певних моделей та алгоритмів спільних дій військових капеланів і військових психологів прикордонного відомства з метою збереження психічного здоров'я персоналу.

Проведене дослідження визначило проблеми, які потрібно буде розв'язати в наступних роботах: розробити моделі й алгоритми спільних дій військових капеланів і військових психологів у питанні психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, а також розглянути гендерну релігійність прикордонників.

Ключові слова: психічне здоров'я, опитування, військовий капелан, прикордонник, психологічний супровід.

The article deals with the involvement of military chaplains in the process of psychological support of border guards professional activities, examines the views of psychologists on the relevance of the religious faith potential in the context of maintaining the individual mental health. The results of an empirical study conducted among the staff of the State Border Guard Service of Ukraine are highlighted. The study of the military chaplains pastoral activity as a means of psychological support for border guards is due to the factors of institutionalization of military chaplaincy in the State Border Guard Service of Ukraine, as well as the results of psychological research by both Ukrainian and foreign scientists.

In total, 331 respondents were interviewed, residents of all our country regions (except for the temporarily occupied territories). In terms of age, the vast majority of interviewed border guards are people aged 16 to 30 (210 people, which is 63%). Among the respondents, 102 border guards are combatants (31%). 271 respondents (82%, the religious affiliation of the respondents vast majority is Orthodox) identified themselves as believers. It is established that religiosity is mostly declarative and not supported by participation in religious rites, visiting religious buildings, reading religious literature, active participation in the life of the religious community with which the believer identifies himself.

The need to involve military chaplains in psychological support of the border guards professional activities and the expediency of developing certain models and joint action algorithms of border agency military chaplains and military psychologists to preserve the mental health of personnel is outlined. The conducted study identified problems that will need to be solved in the following works: to develop models and joint action algorithms of military chaplains and military psychologists in the psychological support of border guards professional activities and to investigate the border guards gender religiosity.

Key words: mental health, poll, military chaplain, border guard, psychological support.

Ураховуючи те, що український народ в цілому й військовослужбовці зокрема вже восьмий рік стримують агресора на Сході нашої країни, де зазнають, не тільки фізичних а й психічних травм, сьогодні багато науковців-психологів звертають увагу на те, що стратегічний напрям розвитку військової психології полягає у конструктивному вирішенні питання забезпечення високого рівня психічного здоров'я працівників сектора безпеки та оборони загалом та військовослужбовців зокрема. Зважаючи на те, що у Державній прикордонній службі України (далі – ДПС України) функціонує інститут військового капеланства, а Церква згідно з останніми соціологічними дослідженнями має 64% довіри громадян України [10], ми вважаємо, що залучення військових капеланів до психологічного супроводу прикордонників позитивно впливатиме на збереження їх психічного здоров'я.

Згідно з поглядами військових психологів із Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського психологічний супровід являється одним зі складників психологічного забезпечення військ (сил) і містить моніторинг морально-психологічного стану особового складу, його психологічної стійкості й готовності на всіх етапах підготовки та виконання завдань, а також після виведення військових частин для відновлення боєздатності, проведення заходів психологічної просвіти, психологічної допомоги, психологічного відновлення (декомпресії) і реабілітації.

У своїй праці В. Осьодло, С. Грилюк, Л. Тютюнник під психологічним супроводом розуміють комплекс специфічних заходів, що спрямовані на підтримку бойової активності військовослужбовців на високому рівні; усунення негативного впливу чинників стресогенної обстановки; запобігання виникненню та розвитку негативних групових та індивідуальних психічних явищ. Таким чином, метою психологічного супроводу є розвиток, збереження й відновлення психічного потенціалу особистості; підвищення рівня психічної готовності до якісного виконання бойового завдання; психічна стійкість в екстремальних умовах; психічна надійність і спрямованість на рішучі дії в складних обставинах [7].

З низки наукових досліджень відомо, що професійна діяльність прикордонників супроводжується високим рівнем нервово-емоційного напруження, стресами, великою відповідальністю. Вона реалізується в умовах дефіциту часу, відбувається в умовах нерегламентованого робочого дня. Саме тому питання психологічного супроводу їх професійної діяльності постає дуже гостро. Як нами

було зазначено раніше, одним із завдань психологічного супроводу є збереження психічного здоров'я тих кого супроводжують, у нашому випадку прикордонників.

У наказі Міністерства внутрішніх справ № 179 від 09 березня 2021 року «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в ДПС України» зафіксовано, що психологічний супровід виконання завдань з охорони державного кордону – це комплекс заходів з підтримання оптимального стану психічного здоров'я військовослужбовців під час виконання ними завдань з охорони державного кордону шляхом формування їх психічної стійкості до впливу стресових чинників, психічної готовності до виконання завдань та запобігання виникнення негативних психічних станів [8].

Як слушно зазначає О. Матласевич, нині все більше психологів ,переконуються, що поняття особистості неможливо розглядати поза християнською антропологією (Д. Авдєєв, О. Бондаренко, О. Бочаров, Б. Братусь, Е. Евальдс, О. Климишин, Л. Кохран, Й. Мюллер, В. Невярович, М. Савчин, Х. Сейл, В. Слободчиков, Дж. Пауелл, Т. Флоренська, В. Франкл, А. Чернишев, С. Черняєва, В. Юрченко й інші) [5, с. 96]. Також відомо, що як релігійна практика, так і практична психологія займаються питаннями психічного здоров'я. Обидва пропонують певні ідеї, які пояснюють феномени психічного (душевного) здоров'я. Різні аспекти психології релігії вивчали у своїх працях такі вчені, як Г. Балл, М. Боришевський, Б. Братусь, Л. Вавілова, Н. Волинець, Г. Гізатова, Р. Грановська, С. Белорусов, О. Двойнін, А. Зеліченко, Ю. Зенько, В. Знаков, І. Ільчева, Н. Ініна, К. Карпінський, О. Киричук, О. Климишин, А. Маслоу, Н. Марьясова, О. Матеюк, В. Москалець, Г. Олпорт, М. Савчин, Ю. Саєнко, В. Слободчиков, Т. Смирнова, Д. Угринович, В. Франкл, Е. Фромм, С. Черняєва, Н. Чміль, К. Юнг, І. Ялом, Дж. Фелтон та інші.

Нині наукова спільнота виділяє три основні позиції щодо питання співвідношення психології та релігії:

- 1) заперечення самої можливості контакту психології і релігії (серед психологів цей погляд відстоює М. Розин, серед богословів – В. Ларичев);
- 2) визнання психотерапевтичних можливостей релігії під час вирішення кризових ситуацій, в які потрапляє особа (О. Матеюк, Н. Потапчук);
- 3) прагнення поєднати психологію та релігію, що знаходить своє відбиття в розвитку такого напрямку, як християнська психологія (Б. Братусь, Ю. Карпюк, М. Савчин).

Н. Волинець зазначає, що: «діяльність капеланів у напрямках соціально-психологічної

підтримки, психологічної просвіти та профілактики з питань підвищення рівня та збереження особистісного благополуччя прикордонників є діяльністю, спрямованою на забезпечення задоволення релігійних потреб прикордонників, проведення релігійно-освітньої роботи з питань особистісної здійсненності, гармонії та самоефективності прикордонників, професійної мотивації, компетентності та самореалізації, розвитку та досягнень, а також здійснення індивідуального душпастирського супроводу та опіки особового складу прикордонного відомства» [1, с. 51–52].

Також у проєкті Закону України «Про службу військового капеланства» було визначено, що душпастирська опіка – це напрямок капеланської діяльності, спрямований на забезпечення релігійної, етичної, моральної, духовної підтримки, на сприяння формуванню особистої стійкості та належного духовного стану особового складу. Обов'язком, що пропонується покласти на військових капеланів згідно з проєктом Закону буде: здійснення виховання військовослужбовців на основі морального і духовного потенціалу релігійної та культурної спадщини українського народу; допомога військовослужбовцям у розвитку їх особистих та колективних моральних якостей; популяризування здорового способу життя серед військовослужбовців; участь у реабілітації особового складу, який потребує психологічної допомоги.

Дослідження питання душпастирської діяльності військових капеланів як засобу психологічного супроводу прикордонників зумовлені факторами інституалізації військового капеланства у ДПС України, а також результатами психологічних досліджень, як українських так і закордонних вчених [4; 11–14].

З метою масового проведення емпіричного дослідження (результати якого після відповідного статистичного аналізу було використано для підтвердження актуальності питання залучення військових капеланів до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників), у період з березня по вересень 2021 року ми провели анкетування серед військовослужбовців ДПС України, які проходять військову службу в Національній академії ДПС України імені Богдана Хмельницького та органах охорони державного кордону Східного та Західного регіональних управлінь ДПС України.

Наше анкетування проводилось таким чином:

– опитувані самостійно заповнювали анкети у паперовому варіанті (курсанти Національної академії ДПС України імені Богдана Хмельницького);

– посилення на анкети надсилались респондентам з використанням програмного додатку Google Forms (для прикордонників, які проходять службу в органах і підрозділах охорони державного кордону Східного й Західного регіональних управлінь ДПС України).

Запитання в анкеті мали закрити (вибір відповіді з кількох запропонованих в анкеті варіантів) та відкрити (можливість надати власну відповідь) форми. За змістом запитання були об'єктивні (про місце несення служби, вік, термін служби тощо) та суб'єктивні (які виявляли соціально-психологічну спрямованість опитуваного, його ставлення до умов своєї служби, тих чи інших суспільних подій та явищ). Відповіді мали анонімний характер.

Загалом було опитано 331 респондент (286 чоловіків і 45 жінок), представників усіх регіонів нашої країни (за винятком тимчасово окупованих територій). За віковим цензом переважна більшість опитаних прикордонників – це особи віком від 16 до 30 років (210 осіб, що становить 63%). Серед опитаних 102 прикордонника є учасниками бойових дій (31%). До категорії віруючих себе віднесло 271 респондент (82%, релігійна приналежність більшості опитаних – Православ'я).

Відповідаючи на запитання «Чи потрібна релігія сучасному військовослужбовцю?», 62% респондентів дали ствердну відповідь, негативну – 12%, решта (26%) не змогли чітко визначитись щодо цього питання. Актуалізація цього питання була зумовлена тим, що під час існування Радянського Союзу активно проводилася антирелігійна компанія, метою якої було обмеження впливу релігії на суспільне життя. Ця компанія активно впливала на батьків, дідусів та бабусь респондентів. Отже, важливо зрозуміти, чи вдалося релігії відвоювати втрачені позиції у родинній та індивідуальній релігійності.

На запитання «Чи позитивно впливає релігійність на морально-психологічний стан прикордонника?» дали стверджувальну відповідь 265 осіб (80%) Негативне ставлення до впровадження інституту військового капеланства у прикордонному відомстві висловили лише 4% опитаних, не зважаючи на те, що осіб, які віднесли себе до категорії атеїстів, було 9%. Також цікавими для нас є результати проведеного у 2020 році соціологічного дослідження серед особового складу Збройних Сил України, узагальнення якого свідчить, що 79% респондентів вважають діяльність військових капеланів у військах необхідною та доцільною [14, с. 5].

На запитання «Чи є необхідність у залученні військових капеланів до психологічного супроводу прикордонників?» 62% респондентів дали ствердну відповідь, 37% – негативну. Крім того, слід врахувати і той чинник, що за спостереженням дослідників в екстремальних і бойових умовах релігійність військовослужбовців зростає. Про це свідчать опитування, які проводились у частинах, що виконують бойові завдання [3; 6, с. 67–68], а також наше анкетування, де 65% учасників бойових дій висловились за необхідність залучення військових капеланів до психологічного супроводу прикордонників.

Як слушно було зауважено в праці М. Галіченко й Н. Бойко [2, с. 22] важливими показниками релігійності осіб є відвідування богослужінь та читання релігійної літератури. Вони дають змогу зрозуміти, яке значення відіграють релігійні практики у їхньому житті. За результатами нашого опитування 65% респондентів відвідують богослужіння лише на великі свята, 10% – відвідують регулярно (не менше ніж 1 раз на місяць), 25% – взагалі не відвідують церкву.

Щодо читання релігійної літератури, то 62% опитаних зазначили, що не читають таку літератури взагалі, 36% – інколи, а регулярно читають лише 2%. Особливо це стосується тих респондентів, які ідентифікують себе як православні християни. Вони можуть відвідати церкву на великі свята, проте не мають бажання читати відповідну літературу. Одержані результати дають нам змогу стверджувати, що персонал відомства є в основному позацерковним, їх віра не пов'язана з участю у релігійних практиках, які не посідають важливого місця у їх повсякденному житті.

Підсумовуючи викладене вище, слід констатувати, що, на жаль, вітчизняна школа військової психології, на сьогодні, не приділяє достатньої уваги релігійному чиннику у війську та його впливу на морально-психологічний стан воїнів, хоча історично релігійна віра завжди складала значну частину духовних основ суспільства, і, як правило, займала особливе місце в системі військового виховання та містила потужну психопрофілактичну складову частину. Саме в такому аспекті найяскравіше простежується тандем психології та релігії, практичного психолога й священнослужителя, які покликані супроводжувати особистість на тернистому шляху підтримання душевної гармонії. З метою опрацювання нових підходів до збереження психічного здоров'я прикордонників, а також керуючись вимогами «Стратегії воєнної безпеки України», що була затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, де зазначено, що «<...> Всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: <...> використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо)» [9], ми вважаємо за необхідне активно залучати військових капеланів до процесу психологічного супроводу прикордонників.

Перспективою подальших наукових розвідок вбачаємо розробку моделей та алгоритмів спільних дій військових капеланів та військових психологів щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, а також дослідження гендерного аспекту релігійності прикордонників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волинець В.Н. Рекомендації військовим капеланам прикордонного відомства щодо підвищення рівня та збереження особистісного благополуччя персоналу Державної прикордонної служби України. *Психологія: теорія і практика*. 2019. Випуск 1 (3). С. 44–54.
2. Галіченко М.В., Бойко Н.О. Релігійність студентської молоді Херсонщини: соціологічний аналіз. *Габітус*. 2020. Вип. 17. С. 19–24.
3. Калениченко Т.А. Релігійна складова суспільно-політичного конфлікту кінця 2013 – 2017 рр. в Україні : дис. ... канд. філ. наук : 09.00.11. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2018. 210 с.
4. Коструба Н.С. Психічне здоров'я і релігія: роль душпастирської опіки у медичних закладах. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 1. С. 112–117.
5. Матласевич О.В. Християнські цінності як основа психологічної практики. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2013. Вип. № 25. С. 96–100.
6. Морозов М.О. Виховання віруючих військовослужбовців Прикордонних військ України : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький : НАПВУ ім. Б. Хмельницького, 2000. 208 с.
7. Осьодло В.І., Грилюк С.М., Тютюнник Л.Л. Сучасний стан і перспективи психологічного забезпечення в Збройних Силах України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 1. С. 89–98. URL: <http://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/37/34> (дата звернення: 28.08.2021).
8. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09 березня 2021 р. № 179. *ЛІГАЗАКОН* : вебсайт. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE36155.html (дата звернення: 28.08.2021).

9. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 29 березня 2021 р. № 121/2021 / Президент України. URL: <https://cutt.ly/pseo5U3> (дата звернення: 27.08.2021).
10. Українці найбільше довіряють армії, волонтерам і церкві. *УКРІНФОРМ* : вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3209417-ukrainci-najbilse-doviraut-armii-volonteram-i-cerkvi.html> (дата звернення: 27.08.2021).
11. McGrath J.C. Post-traumatic growth and the origins of early Christianity. *Mental Health Religion & Culture*. 2006. No. 9 (3). P. 291–306. URL: <https://doi.org/10.1080/13694670600615532> (дата звернення: 28.08.2021).
12. Nelson J.M. Psychology, Religion, and Spirituality. New York : Springer Science + Business Media, 2009. P. 347–390. URL: <https://doi.org/10.1007/978-0-387-87573-6> (дата звернення: 28.08.2021).
13. Watts F. Psychology, Religion, and Spirituality: Concepts and Applications. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2017. 211 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781107360549> (дата звернення: 28.08.2021).
14. Доктрина «Задоволення духовно-релігійних потреб в об'єднаних операціях». Військова керівна публікація військовим організаційним структурам із задоволення духовно-релігійних потреб № 241/НВГШ від 30 вересня 2020 р. URL: https://mil.knu.ua/files/297_1643801753.pdf.